

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน
ผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ กรณีศึกษา
ตำบลหันทราย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว *

Participatory Strengthening Process within the Community
through the Transfer of Organic Farming Knowledge:
A Case Study of Han Sai Subdistrict, Aranyaprathet District,
Sa Kaeo Province

ผกามาศ เลียงธนะฤกษ์, พิศิษฐ์ พิภพพรพงศ์, และ รัชชัย อินทะสุข
Pakamat Leangthanarerk, Phisit Phiphoppornphong, and Tatchai Indrasukha
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี
Valaya Alongkorn Rajabhat University under the
Royal Patronage Pathum Thani Province
Corresponding Author, E-mail: pakamat.leang@vru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ 2) นำเสนอรูปแบบความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านกระบวนการการถ่ายทอดองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมถึงการจัดประชุมระดมความคิดเห็น โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีจำนวนทั้งสิ้น 30 ท่าน ได้แก่ 1) ภาครัฐ (มหาวิทยาลัย) 2) ภาครัฐระดับท้องถิ่น และ 3) ตัวแทนจากชุมชนและชุมชนตำบลหันทราย งานวิจัยได้วิเคราะห์ด้วยการพรรณนาเรื่องราวและการสังเคราะห์ข้อมูล

* ได้รับความ: 24 กันยายน 2567; แก้ไขบทความ: 18 ธันวาคม 2567; ตอรับตีพิมพ์: 18 ธันวาคม 2567

ผลการวิจัยพบว่า บทบาทผู้มีส่วนได้เสีย ภาครัฐและปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำความคิดเห็นด้านเกษตรอินทรีย์ของชุมชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ที่ประกอบไปด้วยบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการดำเนินกิจกรรมทั้ง 2 ส่วน ในส่วนแรกกระบวนการสร้างความเข้มแข็งนั้นเริ่มจากบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ภาครัฐ (ตัวแทนมหาวิทยาลัย) ภาครัฐท้องถิ่น ตัวแทนชุมชน และชุมชนตำบลหันทราย เข้าร่วมสร้างการพัฒนาองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์ในระดับปัจเจกบุคคลทั้งในส่วนของ การสร้างความเข้าใจ แลกเปลี่ยนความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ตลอดจนไปสู่กิจกรรมส่วนที่สอง รูปแบบการสร้างความเข้มแข็งการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่การระบุดัตถุประสงค์ การดำเนินการรวบรวมสมาชิกกลุ่ม และการจัดประเมินผลเพื่อสร้างรูปแบบของกระบวนการในการดำเนินกิจกรรมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์

คำสำคัญ: การถ่ายทอดองค์ความรู้; เกษตรอินทรีย์; กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วม

Abstract

This research article aims to 1) study the process of strengthening communities through the transfer of organic farming knowledge, and 2) propose a model for community strengthening through this knowledge transfer process. The study employs a qualitative research approach, utilizing document analysis, in-depth interviews, and focus group discussions. The key informant group consists of 30 representatives from 1) universities, 2) local government agencies, and 3) the community of Han Sai Subdistrict. The research uses narrative analysis and data synthesis to interpret the findings.

The results reveal that the roles of stakeholders, including government agencies, local agricultural wisdom leaders, or organic farming thought leaders, are crucial in strengthening the community through the transfer of organic farming

knowledge. This process consists of two main parts: First, the strengthening process begins with the active participation of stakeholders from universities, local government agencies, and the Han Sai Subdistrict community. These groups contribute to the development of organic farming knowledge at the individual level by fostering understanding, knowledge exchange, and knowledge transfer. The second part of the process involves the formation of a model for strengthening the community through activities, which includes setting objectives, gathering group members, and conducting evaluations to develop a process framework for community strengthening through the transfer of organic farming knowledge.

Keywords: knowledge transfer; organic farming; participatory strengthening process

1. บทนำ

การบริหารจัดการในการสร้างนโยบายสาธารณะที่สำคัญของภาครัฐ ไม่เพียงแต่การริเริ่มบทบาทของผู้ขับเคลื่อนนโยบายใดนโยบายหนึ่งให้แก่พื้นที่ แต่่นโยบายนั้นจะถูกพัฒนาและดำเนินการได้สำเร็จได้นั้น คนในชุมชนจำเป็นต้องให้ความร่วมมือในการเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมสร้าง และดำเนินนโยบายดังกล่าวเพื่อความสำเร็จในเชิงปฏิบัติที่ชุมชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากนโยบาย (Garnett et al., 2009)

อย่างไรก็ตาม เมื่อภาครัฐได้ริเริ่มการพัฒนาท้องถิ่นสิ่งหนึ่งในการพัฒนาและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) คือ ศักยภาพของคนท้องถิ่นที่สามารถค้นหา ดึงศักยภาพออกมาใช้ และทำให้พวกเขาสามารถเรียงลำดับแก้ไขปัญหาด้วยตัวเองได้ (Eitzel et, al, 2018) สภาพทางด้านสังคมที่เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นบริบทของเมืองจึงทำให้ความเข้มแข็งความเป็นปึกแผ่นและองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์อาจเลือนหายในอนาคต ซึ่งภายในพื้นที่ตำบลหันทรายอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ชุมชนส่วนใหญ่มีศักยภาพในเรื่องของเกษตรอินทรีย์เป็นพื้นที่กึ่งชนบทและเมือง สภาพอากาศแห้งแล้ง ดินเป็นลักษณะดินเหนียวปนทราย พืชเศรษฐกิจและเกษตรกรรม (รัชชัย อินทะสุข, 2564) และเป็นที่การดำเนินกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่น การยกระดับรายได้ชุมชนของมหาวิทยาลัยราชภัฏ

วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งในพื้นที่ดังกล่าวมีศักยภาพทั้งด้านสภาพแวดล้อมเชิงกายภาพ และความเป็นปึกแผ่นของชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ โดยพื้นที่บริเวณตำบลหันทรายยังเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ ดังนั้น องค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ย่อมเป็นสิ่งที่ชุมชนมีความสนใจและมีองค์ความรู้อยู่ค่อนข้างสูง การดำเนินกิจกรรมพัฒนาพื้นที่และสร้างความเข้มแข็งจึงเป็นการดึงศักยภาพของชุมชนและถอดแนวทางหรือรูปแบบของศักยภาพนั้นเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและประยุกต์ในโครงการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ทั้งนี้แนวคิดด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นการทำเกษตรที่พึ่งระลึกถึงระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อม ผลผลิตมีความปลอดภัยและไม่มีการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค (กัลยาณี กุลชัย, 2566) ซึ่งชุมชนภายในตำบลหันทรายได้มีการเพาะปลูกเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและยังสามารถนำไปสร้างเศรษฐกิจได้ ดังนั้น องค์ความรู้นี้จึงสามารถนำมาผลักดันเป็นความรู้ในการนำไปสู่การขับเคลื่อนความเข้มแข็งของชุมชน (Knowledge for action) และยังสามารถพัฒนาทรัพยากรทางธรรมชาติของพื้นที่ทั้งปัจจุบันและอนาคตได้อีกด้วย (Baumgartner, Karanth, Aurora, & Ramaswamy, 2004; ชมภู อนุช หุ่นนาค, ศิริวัฒน์ เปลี่ยนบางอย่าง, วรณา รัตน์อัสว, และ เดชา ชาญยุทธ์, 2560) ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายภาคส่วน

ภาพที่ 1. กิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์
ณ ตำบลหันทราย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

งานวิจัยจึงศึกษาบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการร่วมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการสร้างปราชญ์ชุมชนหรือนักวิจัยภายในพื้นที่ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ซึ่งเป็นพื้นฐานหรือชุมชนมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ดังกล่าว การวิเคราะห์บทบาทดังกล่าวได้วิเคราะห์ผ่านแนวคิดการจัดการปกครองสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance: NPG) ที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและชุมชนในการดำเนินนโยบายหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะและชุมชนภายในพื้นที่ พร้อมทั้งนำเสนอรูปแบบการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกิจกรรมดังกล่าวภายในพื้นที่บริบทตำบลหันทราย โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้รับแหล่งที่มาของทุนวิจัยภายในของมหาวิทยาลัย (วจ.) ประจำปีงบประมาณ 2566 ทุนส่งเสริมนักวิจัยรุ่นใหม่มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์
2. นำเสนอรูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนตำบลหันทราย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย งานวิจัยศึกษาด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative methodology) ผ่านการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล รวมถึงสังเคราะห์ข้อมูลผ่านเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการลงพื้นที่เก็บข้อมูลปฐมภูมิด้วยวิธีการสัมภาษณ์ และประชุมระดมความคิดเห็น พร้อมทั้งประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการปกครองสาธารณะแนวใหม่และวิเคราะห์ภายใต้กระบวนการแนวคิดดังกล่าว พื้นที่ที่ศึกษาหรือจัดเก็บข้อมูล ณ ตำบลหันทราย อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเป็นกลุ่มที่อยู่ในการศึกษาของงานวิจัยครั้งนี้ โดยวิธีการคัดเลือกเป็นวิธีการเฉพาะเจาะจงและการบอกต่อซึ่งผู้ให้ข้อมูลได้แนะนำและช่วยค้นหาผู้ให้ข้อมูลคนถัดไปที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นการศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้เพื่อสัมภาษณ์และประชุมระดมความคิดเห็น ทั้งนี้ในการดำเนินงานวิจัยได้ลง

พื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลพูดคุยและสนทนาตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย เพราะฉะนั้นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติหรือเป็นอาสาสมัครที่สนใจเข้าร่วมงานวิจัย ทั้งนี้ สามารถแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ 1) ภาครัฐในระดับผู้บริหารและระดับปฏิบัติการ (ตัวแทนมหาวิทยาลัยและท้องถิ่น) จำนวน 5 ท่าน 2) แกนนำชุมชนตำบลหันทราย จำนวน 3 ท่าน และ 3) ชุมชนหันทราย จำนวน 24 ท่าน ตลอดระยะเวลาการดำเนินการวิจัยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทั้งหมด 32 ท่าน ระยะเวลาในการดำเนินการเก็บข้อมูลทั้งสิ้น 1 ปี

2. เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบไปด้วยการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) หลังจากนั้นทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (face to face interview) และการประชุมระดมความคิดเห็น (Focus group) ทั้งนี้เครื่องมือในการสัมภาษณ์ และประเด็นในการจัดการประชุมได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาท้องถิ่นและการวิจัยเชิงคุณภาพ พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนตามข้อเสนอแนะจากตัวแทนชุมชนจึงนำมาสู่การตั้งประเด็นในแบบสัมภาษณ์ และนำไปสู่ข้อสรุปของโครงสร้างประเด็นเนื้อหาในการจัดประชุมระดมความคิดเห็นด้วยการตั้งคำถามนำในที่ประชุมและมีการอภิปรายเนื้อหาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาหรือการระบุค้นหาลักษณะของข้อมูลที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมแสดงบทบาทแบ่งปันทรัพยากรเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในเชิงการปฏิบัติการ รวมถึงร่วมประเมินผลของกิจกรรมหรือนโยบายเบื้องต้นที่ได้ลงปฏิบัติและจัดการศึกษาในพื้นที่ ทำนี้ได้ทำการสรุปกลยุทธ์เชิงกระบวนการและวิธีการทั้งหมดเพื่อออกเป็นนโยบายหรือกิจกรรมเชิงปฏิบัติ (Sorrentino, Sicilia, & Howlett, 2018)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล วิธีการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาและบรรยาย รวมถึงการเขียนรายละเอียดผลการสังเคราะห์ทั้งในเชิงของงานศึกษาเอกสารและประยุกต์ข้อมูลภายในพื้นที่ทำการรวบรวมข้อมูล โดยเขียนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยผ่านมุมมองการวิเคราะห์บทบาทและกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามแนวคิดการจัดการปกครองสาธารณะแนวใหม่ และการสังเคราะห์กระบวนการสร้างความเข้มแข็งภายในพื้นที่จากการสร้างความเข้มแข็งของผู้มีส่วนได้เสียที่ร่วมกระบวนการดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาด้วยข้อมูลเชิงพรรณนาและแผนภาพสรุปองค์ความรู้

4. สรุปผลการวิจัย

การศึกษามีวัตถุประสงค์ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการในการสร้างความเข้มแข็งที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมกันสร้างกระบวนการเหล่านี้ผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้พื้นฐานของชุมชน หรือ “การสร้างคนสร้างชุมชน” ที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ณ บ้านทุ่งพุ่มไม้ทันไชย ค่าเฟ่ ตำบลหันทราย หลังจากนั้นนำเสนอรูปแบบความเข้มแข็งภายในชุมชนที่ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ของตำบลหันทราย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายหลายภาคส่วนด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นการดำเนินการในรูปแบบร่วมผลิต (Co-production) ที่ภาครัฐและชุมชนร่วมสร้างแนวทางการดำเนินการสร้างความเข้มแข็งอันเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของผู้คนในชุมชน แสดงบทบาท และส่งมอบผลประโยชน์ให้แก่ผู้คนในชุมชนผู้ซึ่งเป็นผู้สร้างงานร่วมกับภาครัฐตั้งแต่ต้น (Sorrentino, Sicilia, & Howlett, 2018) ทั้งนี้ บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ประกอบไปด้วย 4 ภาคส่วนและการแสดงบทบาทที่แตกต่างกัน ได้แก่ *กลุ่มหนึ่ง* ภาครัฐหรือตัวแทนจากมหาวิทยาลัย คือ ผู้ริเริ่มการดำเนินงานเวทีหรือกิจกรรมการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการค้นหาจุดแข็งบริบทของชุมชนตำบลหันทรายด้วยการสร้างกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ หลังจากนั้นดำเนินการติดต่อประสานงานกลุ่มแต่ละกลุ่มเพื่อมารวมตัวกันสร้างกิจกรรมดังกล่าว *กลุ่มสอง* ภาครัฐท้องถิ่น ผู้สนับสนุนองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์หรือเป็นผู้นำในการนำเสนอการถ่ายทอดเกษตรอินทรีย์ภายในกิจกรรมตั้งแต่การพัฒนาปัจเจกบุคคลให้เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้และการเริ่มกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ *กลุ่มสาม* ตัวแทนชุมชนผู้รวบรวมกลุ่มสมาชิกชุมชนจำนวนหลายคนเพื่อเข้าร่วมและขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ในด้านเกษตรอินทรีย์ รวมถึงเป็นผู้ที่ช่วยแสดงความคิดเห็นริเริ่มและเตรียมอุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ เช่น ต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์ไม้ และ*กลุ่มที่สี่* กลุ่มชุมชนผู้เข้าร่วมเผชิญประสบการณ์ฝึกหัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ และการดำเนินกิจกรรมเรียนรู้วิธีการเพาะปลูกพืชไม้ผล ไม้เศรษฐกิจภายในพื้นที่ตำบลหันทราย

สำหรับกระบวนการในการสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ที่หลายภาคีเครือข่ายนั้นร่วมกันสนับสนุนและดำเนินการนั้นมิตั้งกิจกรรมทางด้านการพัฒนาหรือการปรับเปลี่ยนในระดับปัจเจกบุคคล และกิจกรรมในส่วน of ชุมชนหรือวันร่วมเปิดเวทีการสร้าง ความเข้มแข็งในระดับชุมชน ดังนั้นเพื่อแสดงให้เห็นถึง

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านภาคีเครือข่ายหลายภาคส่วนตามบทบาทดังที่ได้กล่าวข้างต้นจึงสามารถสรุปกระบวนการในระดับปัจเจกบุคคลโดยเฉพาะชุมชนภายในพื้นที่หันทรายได้ ดังนี้

กระบวนการเริ่มต้นที่การปรับเปลี่ยนองค์ความรู้ของปัจเจกบุคคลหรือการสร้างปราชญ์ชุมชนผู้ทรงด้วยองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ที่เริ่มในการถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge transfer) หลังจากนั้นได้ร่วมสร้างกิจกรรม ผ่านรูปแบบของการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายใต้การประยุกต์ใช้งานศึกษาของ Garnett et al. (2009) ที่ได้แบ่งรูปแบบรายละเอียดการถ่ายทอดองค์ความรู้ระดับปัจเจกบุคคล ดังนี้ 1) การเริ่มทำความเข้าใจกระบวนการและวัตถุประสงค์การดำเนินกิจกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ ทุกภาคส่วนได้เริ่มกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจ (Understanding) ร่วมกันสิ่งแรกที่ค้นพบคือ ทุกภาคส่วนมีจุดร่วมกันคือ ความเข้าใจของชุมชนนั้นมี “องค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์” ซึ่งตัวแทนภาครัฐท้องถิ่นได้กล่าวว่า “ในส่วนขององค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์นั้น มีความถนัดหรือสามารถถ่ายทอดด้านไม้ผลและพืชไม้เศรษฐกิจได้เท่านั้น จึงอยากให้ผู้เข้าร่วมร่วมแบ่งปันประสบการณ์ต่างๆ ที่ตนถนัด” (ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2567) ทั้งนี้ทุกคนเริ่มแลกเปลี่ยนความเข้าใจเพื่อนำไปสู่หัวข้อในการสร้างกิจกรรมและเปิดพื้นที่รวมชุมชนขับเคลื่อนกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ 2) การร่วมแลกเปลี่ยนหาประเด็นที่เป็นองค์ความรู้ร่วมกันเพื่อเตรียมเผยแพร่หรือถ่ายทอดในกิจกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ ในขั้นนี้ผู้นำชุมชน ภาครัฐท้องถิ่น และชุมชนได้เริ่มพูดคุยภูมิหลังของตนในการดูแลจัดการพื้นที่เกษตรเพื่อเป็นการหาข้อสรุปขององค์ความรู้เกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ตำบลหันทราย 3) การยอมรับในข้อมูลใหม่หรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ จากทุกภาคส่วนเพื่อเป็นการเพิ่มเติมข้อมูลที่จะนำไปถ่ายทอดในกิจกรรม เช่น เรื่องระยะเวลาของการดูแลไม้ผล ในบางครั้งการทำเกษตรอินทรีย์นั้นไม่ได้เพียงแค่การปลูกและดูแลในระยะสั้นเท่านั้นแต่ต้องใช้ระยะเวลายาวนานเพื่อให้การเพาะปลูกสามารถนำไปสู่การสร้างรายได้ 4) การระบุหรือเพิ่มบทบาทให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม โดยทุกคนเป็นปราชญ์ชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านที่ต้องร่วมกันแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนช่วงระยะเวลาของการปลูกไม้ผลภายในพื้นที่ตำบลหันทราย เช่น การแบ่งระยะเวลาของการดูแลพืชไม้ผลซึ่งแต่ละภาคส่วนช่วยกันอธิบายเพิ่มเติมข้อมูลนั้นๆ และ 5) การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ของแต่ละบุคคลมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์บริบทพื้นที่หันทรายเพื่อให้เกิดการนำไปใช้ได้จริงในเชิงปฏิบัติ เช่น

ความรู้ทางการจัดการทรัพยากรทางเกษตรที่สามารถปรับให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นหรือชุมชนก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดและผลพลอยได้ทางเศรษฐกิจ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด นำมาสู่การนำเสนอรูปแบบความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ที่กระบวนการของกิจกรรมนั้นได้ดำเนินการผ่านภาคีเครือข่าย และผ่านปัจเจกบุคคลผู้ที่ได้รับการพัฒนาปรับเปลี่ยนในระดับปัจเจกบุคคลแล้วแสดงบทบาทในการดำเนินกิจกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ ดังนี้

2. นำเสนอรูปแบบความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านกระบวนการการถ่ายทอดองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์ ในขั้นนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการของกิจกรรมที่สะท้อนการตกผลึกจากขั้นตอนแรกที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ร่วมกันของแต่ละภาคีเครือข่ายที่สร้างปราชญ์ชุมชนหรือผู้นำความคิดด้านเกษตรอินทรีย์ของชาวบ้าน หลังจากนั้นได้แสดงให้เห็นถึงพลังของความสามัคคีและความเข้มแข็งหรือการรวมตัวกันเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรม โดยรายละเอียดโครงสร้างของกระบวนการดำเนินกิจกรรมได้ประยุกต์การสรุปประเด็นจาก Broner, Franczak, Dye, & McAllister (2001) เพื่อแสดงให้เห็นถึงการพัฒนากิจกรรมภายในท้องถิ่นหรือชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านความร่วมมือภายในชุมชน ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมนั้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

ขั้นตอนแรก การขับเคลื่อนประเด็นการพัฒนาพื้นที่และการแบ่งบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ประเด็นหลักความต้องการพัฒนาองค์ความรู้ของคนในพื้นที่ คือ ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ที่สามารถอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริบทพื้นที่และตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ตามภูมิหลังของพวกเขาได้ การระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบไปด้วยภาครัฐ ผู้นำชุมชน และชุมชน ซึ่งในช่วงของการดำเนินกิจกรรมได้มีการแบ่งบทบาทของแต่ละภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ (มหาวิทยาลัย) ผู้ประสานและสนับสนุนทรัพยากรในการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ และภาครัฐท้องถิ่น ผู้นำชุมชนเป็นผู้ดำเนินงานหลักในการถ่ายทอดและแบ่งปันประสบการณ์ด้านเกษตรอินทรีย์ ในส่วนของชุมชนเป็นผู้แบ่งปันประสบการณ์และเริ่มเข้าสู่บทบาทของปราชญ์ชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์ในการเก็บเกี่ยวองค์ความรู้

ขั้นตอนที่สอง การรวบรวมสมาชิกหรือการรวบรวมความร่วมมือในการขับเคลื่อนกิจกรรม พร้อมทั้ง เลือกตัวแทนหรือผู้นำกลุ่ม การนำกลุ่มสมาชิกตัวแทนชุมชน และชุมชนมาร่วมกิจกรรมตามความสนใจของทุกคนด้านเกษตรอินทรีย์ โดยมีผู้ประสานงานหลักและ

ขับเคลื่อนโครงการคือ มหาวิทยาลัย หลังจากนั้นมีการเลือกผู้นำของกลุ่มเป็นปราชญ์ชาวบ้าน คือ ผู้ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ในกิจกรรมครั้งต่อไปที่เป็นกิจกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ของชุมชน

ขั้นตอนที่สาม การสรุปหรือพัฒนาปรับปรุงเพื่อนำเสนอแนวทางหรือรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้หลักของพื้นที่ตำบลหันทรายด้วยการสรุปผลการจัดกิจกรรม สถานะของกิจกรรมที่ได้จัดว่า แสดงให้เห็นถึงผลความสำเร็จและมีปัจจัยใดบ้างที่ควรปรับปรุง เช่น การขยายสถานที่ปฏิบัติหรือการลงแปลงเพื่อประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ รวมถึงการเพิ่มการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เพื่อให้ชุมชนหรือกลุ่มคนที่สนใจเพิ่มเติมเข้าร่วมและได้รับองค์ความรู้ดังกล่าว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์เชิงบวกในการพัฒนาศักยภาพการเกษตรที่ยั่งยืน การเพิ่มความสามัคคีของชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชน จึงทำให้เห็นได้ว่าการนำเกษตรอินทรีย์ตามความเข้มแข็งของชุมชนมาสร้างเป็นกิจกรรมสามารถเป็นพื้นที่หนึ่งที่แสดงถึงความสามัคคีและการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ภายในพื้นที่

5. อภิปรายผลการวิจัย

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายหลายภาคส่วนด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ด้วยแนวคิดทางด้านการจัดการสาธารณะแนวใหม่ที่เน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินนโยบายสาธารณะหรือกิจกรรมในการพัฒนาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น (Koppenjan, 2012) ร่วมกับการแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของกระบวนการความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านกระบวนการการถ่ายทอดองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์นั้นมีรายละเอียด ดังนี้

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการสร้างความเข้มแข็งผ่านการพัฒนาและสร้างปราชญ์ชุมชนด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการสาธารณะแนวใหม่ที่ภาครัฐได้ริเริ่มกระบวนการร่วมกับชุมชนและภาคส่วนต่างๆ เพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณะให้ชุมชน (Katsamunska, 2016) ในการขับเคลื่อนของชุมชนหันทราย ภาครัฐริเริ่มกระบวนการกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ผ่านการพัฒนาคนภายในชุมชนในแต่ละขั้นตอนด้วยความร่วมมือของภาครัฐท้องถิ่นและการ

ขับเคลื่อนของตัวแทนชุมชน รวมถึงชุมชนร่วมกันถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นจุดแข็งของชุมชนคือ เกษตรอินทรีย์ หลังจากนั้นได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้เพิ่มเติม และการต่อยอดองค์ความรู้ ซึ่งสอดคล้องและเป็นไปตามขั้นตอนของการถ่ายทอดองค์ความรู้ตามงานศึกษาของ Garnett et al (2009) อันนำไปสู่การสร้างกิจกรรมที่เข้มแข็งของชุมชน

2. รูปแบบความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านกระบวนการการถ่ายทอดองค์ความรู้ เกษตรอินทรีย์ รูปแบบความเข้มแข็งผ่านกิจกรรมทั้ง 3 ขั้นตอน แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือระหว่างสมาชิกภายในชุมชน และการขับเคลื่อนประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์นั้นสอดคล้องกับงานศึกษาของ กัลยาณี กุลชัย (2566) ที่ได้้นำการถ่ายทอดความรู้มาแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของผู้นในสังคมที่ร่วมกันสร้างและดำเนินกิจกรรมด้านเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม ภายใต้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวนี้ได้ดำเนินการตามขั้นตอนของ Broner et al (2001) ที่สรุปประเด็นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นผ่านกิจกรรมไว้ทั้งหมด 3 ขั้นตอน ตั้งแต่ขั้นของการระบุประเด็นปัญหา บทบาทของผู้นมีส่วนได้ส่วนเสีย และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกันเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมให้เกิดขึ้น ซึ่งในส่วนขั้นนี้การดำเนินกิจกรรมเป็นการต่อยอดมาจากประเด็นแรกของการศึกษาจึงทำให้เห็นถึงรูปแบบของกิจกรรมและความร่วมมือในการขับเคลื่อนประเด็นที่เป็นข้อสรุปของทุกฝ่าย หลังจากนั้นทำการรวบรวมสมาชิกเพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ซึ่งในกิจกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงผู้นำและการดำเนินงานของความเป็นปราชญ์ชุมชนที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้การปลูกพืชไม้ผล และการดูแลไม้ผลทางด้านเศรษฐกิจอันเป็นการกระจายองค์ความรู้ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ สำหรับขั้นสุดท้าย การสรุปและประเมินผลของการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อออกแบบและสร้างแนวทางการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านเกษตรอินทรีย์ที่ส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้น ทางภาครัฐและชุมชนในพื้นที่ได้ร่วมกันสรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเเร็จและสิ่งที่ควรแก้ไขปรับปรุงเพื่อการดำเนินกิจกรรมในครั้งหน้าอันก่อให้เกิดความสำเภาคคีและการแสดงพลังความเข้มแข็งของคนในชุมชน

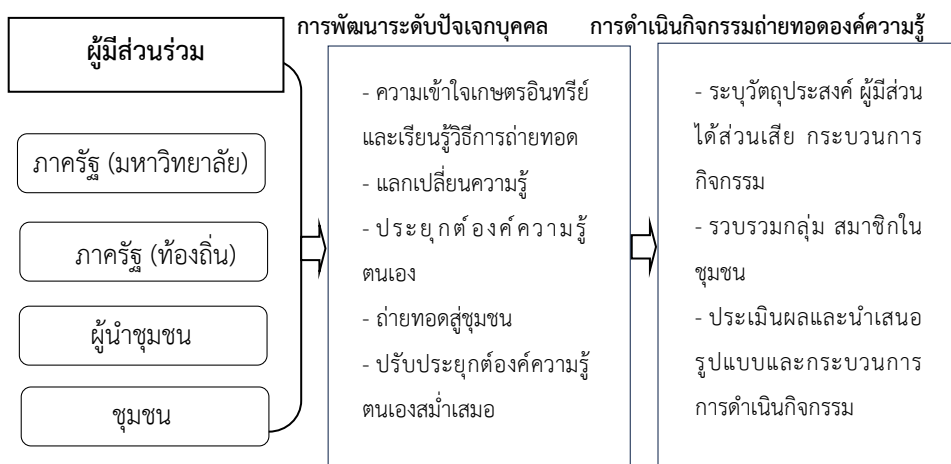
6. องค์ความรู้จากการวิจัย

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชนผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ กรณีศึกษา ตำบลหันทราย อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เริ่มจากบทบาทของผู้นมีส่วนได้ส่วนที่มมีส่วนร่วมในการเริ่มสร้างกิจกรรมดำเนินการสร้างความเข้มแข็ง

ภายในชุมชน ได้แก่ ภาครัฐ (ตัวแทนคณาจารย์จากมหาวิทยาลัย) ภาครัฐท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และชุมชนตำบลหันทราย โดยกระบวนการนั้นได้แบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ส่วนแรก การพัฒนาและการระดมความคิดเห็นเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางด้านเกษตรอินทรีย์ในระดับปัจเจกบุคคล ส่วนที่สอง การดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สร้างกลุ่มคนในการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์อันเปรียบเสมือนปราชญ์ชุมชนหรือผู้นำทางความคิด ขับเคลื่อนกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งภายในชุมชน อย่างไรก็ตามสำหรับในส่วนของการพัฒนาระดับปัจเจกบุคคลนั้นมีกระบวนการในการพัฒนาตั้งแต่การสร้างความรู้ความเข้าใจเกษตรอินทรีย์อันเป็นพื้นฐานหรือเบื้องหลังของชุมชนในตำบลหันทราย และการแลกเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของแต่ละคน หลังจากนั้นได้เริ่มมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ประยุกต์องค์ความรู้ของแต่ละคนร่วมกันเพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดในกิจกรรมสร้างความเข้มแข็ง โดยบุคคลแต่ละคนมีการปรับปรุงองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของตนอย่างสม่ำเสมอ ในส่วนที่สองเป็นการดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ในระดับชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เริ่มมีบทบาทการแลกเปลี่ยน และระบุวัตถุประสงค์ของกิจกรรมร่วมกัน พร้อมทั้งกำหนดบทบาทการดำเนินกิจกรรมของแต่ละฝ่าย หลังจากนั้นได้ดำเนินการรวบรวมสมาชิกและกลุ่มเพื่อเข้าร่วมและขับเคลื่อนกิจกรรมด้านเกษตรอินทรีย์อันแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งภายในชุมชนที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์พูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ท้ายที่สุดคือ การประเมินผลกิจกรรมอันมาสู่รูปแบบของกระบวนการในการสร้างกิจกรรมส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถนำเสนอแนวทางการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาในอนาคตผ่านการขยายโครงการไปยังชุมชนใกล้เคียงหรือการต่อยอดองค์ความรู้ให้ครอบคลุมด้านอื่นๆ โดยแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้มีความหลากหลายมากขึ้นผ่านการทำกิจกรรมเพื่อให้ความรู้สามารถกระจายไปยังกลุ่มคนที่อาจไม่สามารถเข้าถึงกิจกรรมได้ นอกจากนี้การวัดผลลัพธ์และผลกระทบจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ในระยะยาวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้สำเร็จไปยังชุมชนใกล้เคียงได้นั้นจำเป็นต้องมีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างเครือข่ายความเข้มแข็ง ความสามัคคีภายในชุมชน

ภาพที่ 2. แนวทางการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนา

7. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การพัฒนาท้องถิ่นผ่านนโยบายสาธารณะควรมีการนำศักยภาพของคนในชุมชนท้องถิ่นมาร่วมสร้างหรือเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ภายในท้องถิ่นสู่ภาคปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินนโยบายนั้นมาจากการคิด การมีส่วนร่วม การดำเนินงาน และการได้รับประโยชน์จากชุมชนภายในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง อีกทั้งคนภายในชุมชนนั้นยังได้พัฒนาความสามารถและนำความสามารถนั้นมาร่วมสร้างสรรค์สังคมได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากสิ่งที่ถูกพัฒนาเป็นการพัฒนาจากความถนัดและทรัพยากรที่ชุมชนนั้นมีอยู่ภายในพื้นที่

1.2 การขับเคลื่อนนโยบายจำเป็นจะต้องสร้างหรือคำนึงถึงการเปลี่ยนจากระดับตั้งแต่ปัจเจกบุคคลภายในชุมชนจึงสามารถทำให้การพัฒนาในระดับชุมชนดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากการพัฒนาระดับชุมชนนั้นเป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่มีสภาพและบริบทที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ดังนั้น การทำความเข้าใจสภาพบริบททั้งตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมในระดับเล็กไปจนถึงระดับใหญ่จะทำให้การดำเนินกิจกรรมสาธารณะสามารถฝังรากลึก (Embedded local development) และสร้างความเจริญเติบโตภายในชุมชนที่คำนึงทั้งในส่วนของวัฒนธรรม วิถีชุมชน และเศรษฐกิจภายในพื้นที่

1.3 การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะควรมีการกำหนดบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามประเด็นการพัฒนาของพื้นที่และความร่วมมือ (Collaboration) เป็นสิ่งที่สำคัญเพื่อการวางโครงสร้างพื้นฐานทั้งในด้านของสถานที่ สภาพแวดล้อม บริบท และทุนมนุษย์หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนอันสามารถนำรูปแบบการพัฒนาที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best practice) ไปประยุกต์ใช้กับบริบทและพื้นที่อื่นได้

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

2.1 การดำเนินงานสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควรศึกษาหรือเพิ่มบทบาทของภาคส่วนอื่นในกระบวนการการดำเนินงานที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งและการพัฒนาท้องถิ่นทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชนที่มาจากการนำองค์ความรู้ชุมชนมาพัฒนาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายภาคส่วนที่ร่วมกันพัฒนาและเสริมสร้างองค์ความรู้ตั้งแต่ระดับปัจเจกไปจนถึงชุมชน

2.2 การพัฒนาชุมชนควรมีกิจกรรมในการดำเนินงานที่พัฒนามาจากงานวิจัยเชิงปริมาณหรือการสร้างแบบสำรวจความต้องการของชุมชนเบื้องต้นเพื่อนำมาพัฒนาศักยภาพและแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนอย่างรอบด้านซึ่งทำให้การดำเนินกิจกรรมนั้นเป็นรูปแบบหรือต้นแบบในการพัฒนาที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการตั้งแต่ต้นไปจนถึงสิ้นสุดการดำเนินงาน ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมนั้นจะไม่เพียงแต่ดำเนินเพื่อผลสำเร็จของโครงการแต่ยังนำปัจจัยที่ครบรอบด้านนั้นมาพัฒนาทุนมนุษย์หรือศักยภาพของคนสะท้อนให้เห็นถึงชุมชนที่ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สร้างระบบนิเวศอันเป็นบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหลักการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

กัลยาณี กุลชัย. (2566). การสร้างความเข้มแข็งของสังคมแบบเศรษฐกิจพอเพียงด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการเพื่อการรับรองระบบเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม PGS ในจังหวัดเชียงราย. *Journal of Humanities and Social Sciences for Sustainable Development*, 6(1), 109-120.

- ชมภูนุช หุ่นนาค, ศิริวัฒน์ เปลี่ยนบางยาง, วรณา รัตน์อัสว, และ เดชา ชาญยุทธ์. (2560). การสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยกระบวนการจัดการความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ในจังหวัด นครปฐม. *วารสารวิทยบริการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ Academic Services Journal, Prince of Songkla University*, 28(2), 158-166.
- รัชชัย อินทะสุข. (2564). *ประชุมและทบทวนแผนการวิเคราะห์ชุมชน “หั่นทราย”. โครงการฟื้นฟูและยกระดับเศรษฐกิจ และสังคมรายตำบลแบบบูรณาการ. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี.*
- Baumgartner, R., Karanth, G. K., Aurora, G. S., & Ramaswamy, V. (2004). *In dialogue with indigenous knowledge: sharing research to promote empowerment of rural communities in India*. In A. Bicker, P. Sillitoe, & J. Pottier (Eds.), *Investigating Local Knowledge* (pp. 207-232). London: Routledge.
- Broner, N., Franczak, M., Dye, C., & McAllister, W. (2001). Knowledge transfer, policymaking and community empowerment: A consensus model approach for providing public mental health and substance abuse services. *Psychiatric Quarterly*, 72(1), 79-102.
- Eitzel, M. V., Hove, E. M., Solera, J., Madzoro, S., Changarara, A., Ndlovu, D., & Ndlovu, M. (2018). Sustainable development as successful technology transfer: Empowerment through teaching, learning, and using digital participatory mapping techniques in Mazvihwa, Zimbabwe. *Development Engineering*, 3, 196-208.
- Garnett, S. T., Crowley, G. M., Hunter-Xenie, H., Kozanayi, W., Sithole, B., Palmer, C., & Zander, K. K. (2009). Transformative knowledge transfer through empowering and paying community researchers. *Biotropica*, 41(5), 571-577.
- Katsamunskas, P. (2016). The concept of governance and public governance theories. *Economic alternatives*, 2(2), 133-141.
- Koppenjan, J. (2012). The New Public Governance in public service delivery. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/93164>

Sorrentino, M., Sicilia, M., & Howlett, M. (2018). Understanding co-production as a new public governance tool. *Policy and Society*, 37(3), 277-293.